

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота

(магістра)

з теми

**ГАЛЛПОЛІЙСЬКА КАМПАНІЯ 1915 РОКУ ЯК БАЗОВИЙ ДОСВІД
МАСШТАБНИХ ДЕСАНТНИХ ОПЕРАЦІЙ**

Виконав:

студент II курсу магістратури

IstAb1-M16 групи

спеціальності

032 Історія та археологія (Історія)

Грачов Артем Янович

Керівник:

Боровець І. І., кандидат історичних

наук, доцент

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Джерельна база теми	8
1.2. Історіографія теми	12
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	17
Висновки до розділу	20
РОЗДІЛ II. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЧАТОК ГАЛЛІПОЛІЙСЬКОЇ КАМПАНІЇ.....	21
2.1. Стратегічна ситуація в регіоні в серпні-грудні 1914 р., сили та плани сторін.....	21
2.2. Підготовка прориву в Дарданеллах	26
2.3. Спроба реалізації морської операції та її наслідки.	31
Висновки до розділу	40
РОЗДІЛ III. ДЕСАНТНА ОПЕРАЦІЯ ЗАХІДНИХ СОЮЗНИКІВ	41
3.1. Передумови та підготовка наземної операції	41
3.2. Десант 25 квітня та закріплення плацдарму	48
3.3. Спроба фронтального наступу в травні.....	55
Висновки до розділу	62
РОЗДІЛ IV. СИТУАЦІЯ НА ГАЛЛІПОЛІЙСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ ВЛІТКУ 1915 – НА ПОЧАТКУ 1916 РР.....	63
4.1. Позиційні бої в червні-липні 1915 р.	63
4.2. Серпневий наступ та його результати	66
4.3. Стабілізація лінії фронту та евакуація військ Антанти	77
Висновки до розділу	86
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТКИ.....	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

бат. – батальйон

бриг. ген. – бригадний генерал

брит. – британський

ген. – генерал

ген. л-т. – генерал-лейтенант

ген. м-р. – генерал-майор

див. – дивізія

кап. 2р. – капітан другого рангу

кап. л-т. – капітан-лейтенант

нім. - німецький

п/п-к – підполковник

п-к. – полковник

рос. – російський

тер. див. – територіальна дивізія

тур. – турецький

фр. – французький

ВСТУП

Актуальність теми. Галліполійська кампанія 1915 р. (також – Дарданеллська операція, битва при Чанаккале) добре відома громадськості та історикам Заходу. Вона стала однією із найбільш кривавих сторінок історії Великої Британії, Австралії та Нової Зеландії. Досвід Галліполійської кампанії ліг в основу десантних операцій, організованих Союзниками під час Другої світової війни.

Галліполійська кампанія була рішенням, спрямованим на розв’язання проблеми позиційної війни. 1914 р. показав, що ні Антанта, ні Центральні держави не володіють достатньою перевагою у живій силі та озброєнні, щоб зламати опір супротивника у прямому зіткненні. Досвід Великої війни вже на початковому її етапі показав, що фронтальні атаки потребують величезних втрат, ціна яких дуже часто не відповідає одержаному результату. За таких умов доцільно було розробляти операції на другорядних фронтах, що дозволили б завдати удару там, де супротивник буде найслабшим.

Така ідея і стала основою Дарданеллської операції. Успіх кампанії обіцяв Антанті вивести із війни Османську імперію, встановити зв’язок із Росією, схилити на свій бік держави Балкан, вирішити геополітичну проблему контролю Константинополя. Не буде перебільшенням вважати, що в разі реалізації поставлених завдань операція могла б змінити хід Першої світової війни.

Для історичної науки складає інтерес дослідження передумов та причин операції, які покажуть ситуацію, за якої подібна операція була ефективним рішенням; її підготовки та здійснення, чий успіх та помилки є хорошим джерелом практичного досвіду; її наслідків, які покажуть значення операції та вплив її провалу на хід війни.

В Україні операція в Дарданеллах, поряд із Першою світовою війною загалом, докладно не вивчалися фахівцями. Галліполійська кампанія залишила багато корисних уроків, які недопустимо ігнорувати і зараз. Вона

ілюструє, які наслідки може мати непослідовність, зволікання та нерішучість у веденні бойових дій. Врахування уроків кампанії корисне не тільки для військової справи, а й узагалі для організації будь-яких починань із залученням великої маси людей.

Криза останніх десятиліть в Україні, ускладнена анексією Криму та військовим конфліктом на Сході, показує: неприпустимо ігнорувати уроки історії, адже той, хто не пам'ятає помилок минулого, приречений повторювати їх знову. Досвід трагедій попередніх століть, до яких належить і кампанія в Дарданеллах, має бути врахований – в інакшому разі, вчитись доведеться на власних катастрофах, що було неодноразово доведено на практиці.

Об'єктом дослідження є військові дії у районі протоки Дарданелли у 1915-16 рр.

Предметом дослідження є перебіг Галліполійської кампанії: організація та проведення морської та наземної операцій в Дарданеллах Антантою, здійснення військовим командуванням Османської імперії оборони проток.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від лютого 1915 р. (початку морської операції в Дарданеллах) до середини січня 1915 р. (евакуації Експедиційних сил Антанти з Галліполійського півострова). Додатковою нижньою межею виступає 1 серпня 1914 р. – початок Першої світової війни.

Географічні межі роботи охоплюють територію Галліполійського півострова, узбережжя Малої Азії з боку Дарданелл, протоки Дарданелли та Босфор, острови Егейського моря Лемнос, Тенедос (нині тур. Бозджаада), Імброс (нині тур. Гьокчеада), Мітілена (Лесбос), м. Александрія (Єгипет).

Мета роботи – дослідження організації та перебігу Галліполійської кампанії.

Завдання роботи:

- проаналізувати історіографію, джерельну базу та методологію дослідження;

- встановити причини та передумови, проаналізувати підготовку кампанії, перебіг морської операції в Дарданеллах;
- охарактеризувати десантну операцію в Дарданеллах 25 квітня 1915 р. та бойові дії протягом квітня-травня;
- простежити позиційну війну на Галліполійському півострові влітку 1915 р., підготовку та здійснення висадки в затоці Сувла, стабілізацію лінії фронту восени та евакуацію експедиційних сил Антанти.

Методи дослідження включають:

- загальнонаукові методи:
  - аналізу;
  - синтезу;
  - дедукції;
  - індукції;
- спеціально-історичні методи:
  - хронологічний;
  - логічний;
  - синхронний;
  - історико-компаративний;
  - історико-генетичний;
  - структурно-системний;
  - періодизації.

Елементи наукової новизни дослідження. Галліполійська кампанія не була предметом уваги українських істориків.

Практичне значення роботи. Робота може бути використана вчителями та учнями загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій у підготовці до уроків, контрольних робіт, іспитів, виховних заходів, олімпіад з історії, презентацій, виставок; студентами та викладачами вищих навчальних закладів у підготовці до лекцій, практичних та семінарських занять, модульних контрольних робіт, колоквіумів, заліків, іспитів, написанні

курсів та дипломних робіт; науковцями – істориками та фахівцями суміжних наук – у підготовці до конференцій, написанні наукових статей та монографій, науково-кваліфікаційних робіт – бакалаврських, магістерських робіт, кандидатських та докторських дисертацій; небайдужими до історії громадянами з метою розширення кругозору.

Апробація результатів дослідження. Магістерська робота обговорена на засіданнях кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні положення й висновки магістерської роботи викладені у наукових статтях, виступах автора на щорічних звітних наукових конференціях студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, міжнародній науковій конференції «Османська імперія, Україна та Крим у східноєвропейській геополітиці» (Кам'янець-Подільський, 16 жовтня 2017 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковані у двох статтях, вміщених у наукових збірниках, виданих Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка.

Структура роботи включає вступ, чотири розділи, список використаних джерел та літератури й додатки. Обсяг основного тексту роботи складає 90 сторінок.

ВИСНОВКИ

Галліполійська кампанія стала першою в сучасних війних десантною операцією такого масштабу та значення.

Серед джерел, використаних у дослідженні, виокремлюються матеріали дипломатії, матеріали преси та джерела особового походження. Найширше представлені джерела особового походження – мемуарами учасників бойових дій та провідних військових і політичних діячів Антанти. Для дослідження було залучено матеріали британської газети «Daily Sketch» та низку новозеландських видань. Особливу цінність складають критичні статті британського кореспондента Е. Ешміта-Бартлетта й австралійського кореспондента Ч. Біна – безпосередніх очевидців бойових дій.

У історіографії Дарданеллська операція представлена великою кількістю наукових та публіцистичних видань різного масштабу, створених західними авторами. Суттєво менше уваги вона отримала в роботах радянських та сучасних російських істориків, що здебільшого досліджували її на тлі геополітики Першої світової війни. Галліполійська кампанія зовсім не була вивчена в українській історіографії.

Дарданеллська операція почалася у лютому 1915 р., однак їй передувала низка подій, що були пов'язані із інтересами великих держав у Константинополі, Босфорі та Дарданеллах. До безпосереднього виконання операції, задум якої виник чи не з самого початку війни, штаби Антанти підштовхнула позиційна криза на Західному фронті, а також звернення 2 січня 1915 р. російського командування про допомогу через важку ситуацію на Кавказі.

Першопочатково було задумано лише морську операцію: англо-французький флот мав знищити застарілі укріплення Дарданелл, артилерія яких, до того ж, страждала від дефіциту боєприпасів, увійти в Протоки та атакувати м. Стамбул, що б мало призвести до поразки Османської імперії та виходу її з війни.

В лютому-березні 1915 р. флот Антанти на чолі з британським адміралом Секвілом Карденом здійснив задуманий план. 19 лютого почалась перша атака на укріплення Дарданелл. Вона та подальші спроби зруйнувати фортифікації Проток не дали суттєвих результатів. Частину укріплень було пошкоджено, частину – підірвано десантними загонами, коли турки залишили зовнішні форти Дарданелл. Однак придушити турецьку оборону не вдалось. Артилерія флоту не була достатньо точною, до того ж обстріл ускладнювало те, що вогонь доводилось вести із корабля – рухомої платформи. Особливо важко було вразити польову артилерію супротивника. Як наслідок, під час атаки 18 березня флот, командування яким на той час перейшло до контр-адмірала Джона Де Робека, втратив три кораблі, ще чотири одержали серйозні пошкодження. Хоча турки опинились у вкрай складному становищі через гостру нестачу боєприпасів для гармат крупного калібру, флоту не вдалося досягти своєї мети.

Поразка морської операції підштовхнула командування Великої Британії приступити до організації десанту на Галліполі. Командуючим наземною операцією було призначено британського генерала Яна Гамільтона, під командуванням якого опинились британські війська, АНЗАК та інші колоніальні частини Великої Британії, французький Східний експедиційний корпус. Підготовка до операції була здійснена в Єгипті без дотримання навіть найменшої секретності. Про плани щодо Дарданелл добре знало німецьке та турецьке командування. Зволікання із підготовкою, підкріплене проблемами постачання військ та обладнанням бази десантної операції, дало можливість командуючому 5-ї турецької армії генералу Ліману фон Сандерсу підготувати Галліполійський півострів до оборони.

Висадка десанту на Галліполі відбулася 25 квітня 1915 р. Було висаджено британські війська на мисі Хеллес, АНЗАК на мисі Габа-Тепе, здійснено демонстрацію поблизу Булаїрського перешийку та висаджено з метою обманного маневру французькі війська на азійському боці Дарданелл (пізніше вони залишили Малу Азію та були переправлені на правий фланг

фронту мису Хеллес). Британські війська та АНЗАК зазнали серйозних втрат. Їм не вдалося розбити турецькі війська, водночас, туркам не вдалось скинути десант у море. Протягом квітня-травня відбулись бої, головним чином – за с. Критія, розташоване на північ від мису Хеллес. Обидві сторони зазнали серйозних втрат, однак не змогли здобути перемоги.

Протягом червня-липня 1915 р. на Галліполі відбувалися позиційні бої, що не змінили балансу сил. Через сильну спеку, значну кількість трупів та мух в окопах почались епідемії дизентерії та тифу.

У серпні 1915 р., після прибуття підкріплень для флоту та наземних сил Антанти, було розпочато серпневу наступальну операцію, що передбачала висадку британських військ у затоці Сувла й наступ АНЗАК та англо-французьких військ на турецькі позиції. Удари АНЗАК та фронту Хеллес мали відтягнути на себе турецькі війська, АНЗАК також слід було заволодіти висотами Сарі-Баїр, що домінували над Галліполійським півостровом. Висадка десанту в затоці Сувла дозволила б відрізати туркам сухопутній зв'язок із південною частиною Галліполі. Десантна операція була виконана на високому рівні, однак на суші командування експедиційних сил припустилося цілої низки серйозних помилок. Виникла плутанина в діях на суші, особливо IX британського корпусу, який, до того ж, просувався дуже повільно. Як наслідок, турки встигли підтягнути підкріплення з Булаїрського перешийку до Сувли та ділянки АНЗАК. В результаті контрударів турецьких військ від 10 серпня усі важливі висоти Сарі-Баїр, якими на той момент заволодів АНЗАК, було втрачено.

Протягом осені 1915 р. бойові дії на півострові носили локальний характер. У жовтні 1915 р. Австро-Угорщина та Болгарія почали наступ на Сербію, й перед командуванням Антанти постав вибір між підтримкою операції на Галліполі чи відкриттям нового фронту у Салоніках з метою допомогти Сербії. На самому півострові вже з кінця жовтня почалися дощі, знизилась температура. На морі почалися шторми.

Хоча британський адмірал Кейс розробив новий план морської операції

в Дарданеллах, генерал Чарльз Монро, новий командуючий експедиційних сил, після вивчення ситуації на Галліполі прийшов до висновку про необхідність евакуації. В суперечках за долю операції переможцями вийшли прихильники її завершення на чолі з генералом Монро.

Евакуація з Галліполійського півострова була здійснена в режимі суворої секретності. Заходи, вчинені з метою обдурити турецькі війська, себе виправдали, й відступ обійшовся лише декількома пораненими. Він був здійснений у декілька етапів протягом грудня 1915 – січня 1916 рр., спершу із затоки Сувла та ділянки АНЗАК, потім – з мису Хеллес. Спроба Лімана фон Сандерса наступати на фронт Хеллес у січні 1916 р. провалилась через відмову турецьких солдатів йти в атаку, й невдовзі усі війська Антанти було виведено з півострова.

Галліполійська кампанія зазнала поразки, причинами якої стали непослідовність у діях командування Антанти, недооцінка сил та можливостей супротивника, зволікання та відсутність оперативних дій у відповідальні моменти, проблеми із постачанням та медичною службою у війську, відсутність серйозного досвіду військових операцій.

З іншого боку, Дарданеллська операція стала джерелом значного нового досвіду для військового мистецтва. Це була перша велика сучасна десантна операція; вперше було використано судна, що стали прообразом сучасних авіаносців; вперше було здійснено повітряну торпедну атаку; під час десанту в затоці Сувла було використано десантні баржі, які стали прототипами подібних суден Другої світової; британський кап. л-т. Несміт встановив рекорд з тривалості походу серед підводників Першої світової війни. Галліполійська кампанія підтвердила важливість другорядних фронтів та непрямих ударів, однак її поразка на довгий час зіпсувала репутацію десантних операцій. Досвід Галліполі було враховано вже під час Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Бубнов А. Д. В царской ставке / А. Д. Бубнов. — М.: Вече, 2008. — 272 с.
2. Кондзеровский П. К. В Ставке Верховного. Воспоминания дежурного генерала при Верховном Главнокомандующем, в кн.: Государь на фронте. Воспоминания / Сэр Джон Хэнбери-Уильямс. Император Николай II каким я его знал; П. К. Кондзеровский. В ставке Верховного: Сборник. / Сост.: С. Лизунов. — М.: Русский Хронографъ, 2012. — 272 с.
3. Кооп Г. На линейном крейсере «Гебен» / Г. Кооп. — СПб.: Корабли и сражения, 2002. — 104 с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://militera.lib.ru/memo/german/kopp_g/index.html
4. Ллойд Джордж Д. Военные мемуары / Д. Ллойд Джордж; пер. с англ. И. Звавича; с предисл. Ф. А. Ротштейна. — М.: Соцэкгиз, 1934-1938. — 5 т. — Парал. тит. л. на англ. яз. — Т. 1-2. — М., 1934. — 679 с.
5. Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 5: 23 июля – 4 августа 1914 г. / подгот. к печ. Э. Д. Гримм при участии А. А. Телешевой. — 1934. — 497 с.
6. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 6: Ч. 1: 5 августа 1914 г. – 13 января 1915 г. / подгот. к печати А. Л. Попов, при участии Б. Я. Галиной и В. В. Альтмана. — 1935. — 481 с.
7. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 6: Ч. 2: 5 августа 1914 г. – 13 января 1915 г. / подгот. к печ. А. Л. Попов при участии Б. Я. Галиной и В. В. Альтмана. — 1935. — 388 с.

8. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 7: Ч. 1: 14 января – 23 мая 1915 г. / подгот. к печ. Ф. О. Нотович при участии Л. А. Телешевой и С. А. Левиной. — 1935. — 568 с.
9. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 7: Ч. 2: 14 января – 23 мая 1915 г. / подгот. к печ. Ф. О. Нотович, при участии Л. А. Телешевой и С. А. Левиной. — 1935. — 535 с.
10. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 8: Ч. 1: 24/11 мая - 16/3 октября 1915 г. / подгот. к печ. Е. А. Адамов при участии Б. Г. Вебер и С. Р. Димант. — 1935. — 578 с.
11. Международные отношения в эпоху империализма: документы из архивов царского и Временного правительств 1878-1917 гг.: Серия 3: 1914-1917. — Т. 9: 17 октября 1915 г. – 13 января 1916 г. / подгот. к печ. Ф. О. Нотович при участии Л. А. Телешевой и С. А. Левиной. — 1937. — 822 с.
12. Мюллер В. Я нашел подлинную родину. Записки немецкого генерала / В. Мюллер. — М.: «Прогресс», 1974. — 470 с.
13. Пуанкаре Р. На службе Франции 1914–1915: Воспоминания. Мемуары / Р. Пуанкаре. — М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2002. — 784 с.
14. Пуанкаре Р. На службе Франции 1915–1916: Воспоминания. Мемуары / Р. Пуанкаре. — М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2002. — 592 с.
15. Тирпиц А. Воспоминания / Перевод с немецкого и комментарии В.Я. Голанта. Под редакцией профессора адмирала В. А. Алафузова. — М.: Воениздат, 1957. — 656 с.
16. 49 of Majestic's Crew Lost // Daily Sketch. — 31 May 1915. — Issue 1942. — P. 3.
17. A Boy at Gallipoli // First World War.com: A Multimedia History of World War One. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.firstworldwar.com/diaries/aboyatgallipoli.htm>

18. Ashmead Bartlett E. *The Uncensored Dardanelles* / E. Ashmead Bartlett. — London: Hutchinson & CO, 1920 — 348 p.
19. *Allies Grat Fight For Turkish Stringhold* // *New Zealand Herald*. — 28 May 1915. — Volume LII, Issue 15929. — P. 7.
20. *At Gallipoli. A Change in Command. Sir Ian Hamilton Recalled* // *Sun*. — 20 October 1915. — Volume II, Issue 529. — P. 7.
21. *At The Dardanelles* // *Evening Post*. — 30 April 1915. — Volume LXXXIX, Issue 101. — P. 3.
22. *At The Dardanelles* // *Rangitikei Advocate and Manawatu Argus*. — 14 August 1915. — Volume XL, Issue 11347. — P. 5.
23. *At The Dardanelles* // *Sun*. — 13 May 1915. — Volume II, Issue 392. — P. 8.
24. *At The Dardanelles* // *West Coast Times*. — 10 May 1915. — P. 3.
25. *At The Dardanelles* // *West Coast Times*. — 7 June 1915. — P. 3.
26. *Attack On The Dardanelles* // *Dominion*. — 8 March 1915. — Volume 8, Issue 2403. — P. 5.
27. *Australian Submarine* // *Otago Daily Times*. — 13 May 1915. — Issue 16382. — P. 7.
28. *Australia And The War* // *Evening Post*. — 17 June 1915 — Volume LXXXIX, Issue 142. — P. 4.
29. *Australian Brigadier Killed* // *Sun*. — 5 May 1915. — Volume II, Issue 385. — P. 7.
30. *Australian Casualites – 235 men wounded* // *Waikato Times*. — 8 May 1915. — Volume 84, Issue 13171. — P. 5.
31. *Back From Gallipoli. Lieut. Morphets Return* // *Thames Star*. — 29 July 1915. — Volume XLX, Issue 14754. — P. 4.
32. *Battle Of Sari Bair* // *Wanganui Chronicle*. — 4 September 1915. — Issue 20453. — P. 5.
33. *Bombardment Proceeding* // *Hastings Standard*. — 30 March 1915. — Volume IV, Issue 405. — P. 5.

34. Brilliant Success by The French on Land // Dominion. — 24 June 1915. — Volume 8, Issue 2496. — P. 5.
35. British Cruiser Sunk // Oamaru Mail. — 14 May 1915. — Volume XL, Issue 12543. — P. 5.
36. British General Killed // Daily Sketch. — 01 May 1915. — Issue 1917. — P. 3.
37. British Submarine Enters Constantinople. Turkish Transport Torpedoed At The Arsenal // Daily Sketch. — 28 May 1915. — Issue 1940. — P. 3.
38. Bombardment Of The Dardanelles // Otago Witness. — 24 February 1915. — Issue 3180. — P. 27.
39. Captain Bean's Report // Hastings Standard. — 1 July 1915. — Volume IV, Issue 479. — P. 5.
40. Churchill W. S. The World Crisis 1911-1918 / W. S. Churchill, London: Thornton Butterworth, Limited. — 1932. — 831 p.
41. Dardanelles // New Zealand Times. — 7 June 1915. — Volume XL, Issue 9063. — P. 6.
42. Dardanelles // New Zealand Times. — 27 September 1915. — Volume XL, Issue 9159. — P. 5.
43. Diary of a Gallipoli soldier. By a Sergeant D Moriarty // The Guardian. — 12 November 2008. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2008/nov/12/gallipoli-diary-dardanelles-campaign>
44. Drive The British Into The Sea // Daily Sketch. — 18 May 1915. — Issue 1931. — P. 2.
45. "Egyptian" Hospitals // Press. — 30 July 1915. — Volume LI, Issue 15344. — P. 8.
46. Ellis Ashmead-Bartlett's Letter to Prime Minister Asquith, 8 September 1915 // First World War.com: A Multimedia History of World War One. — [Электронный ресурс] — Режим доступа:

http://www.firstworldwar.com/source/18_letter.htm

47. Fierce Struggle on Gallipoli // *Manawatu Standard*. — 15 May 1915. — Volume XLI, Issue 10072. — P. 5.
48. Fighting at Gallipoli // *Poverty Bay Herald*. — 12 August 1915. — Volume XLII, Issue 13760. — P. 6.
49. Fighting in Gallipoli // *Poverty Bay Herald*. — 1 July 1915. — Volume XLII, Issue 13725. — P. 3.
50. Fighting on Gallipoli // *Taranaki Daily News*. — 25 October 1915. — P. 3.
51. Gallipoli. Colonials Repulse Attacks. British Advance 500 Yards // *Feilding Star*. — 19 August 1915. — Volume XI, Issue 2795. — P. 2.
52. Gallipoli Campaign. Furious Fighting // *Poverty Bay Herald*. — 22 July 1915. — Volume XLII, Issue 13742. — P. 6.
53. General Advance in the Dardanelles // *Daily Sketch*. — 7 June 1915. — Issue 1948. — P. 5.
54. General Briges Wounded // *Horowhenua Chronicle*. — 19 May 1915. — P. 2.
55. General News // *North Otago Times*. — 20 October 1915. — Volume CII, Issue 13398. — P. 5.
56. Great Damage to Forts // *Bay of Plenty Times*. — 7 May 1915. — Volume XLIII, Issue 6378. — P. 5.
57. Great French Advance in Gallipoli. Turkish Trenches Captured // *Manawatu Standard*. — 24 June 1915. — Volume XLI, Issue 10105. — P. 5.
58. Goeben At Gaba Tepe // *Waikato Times*. — 17 May 1915. — Volume 84, Issue 13176. — P. 5.
59. Greate Damage to Narrows Forts // *Nelson Evening Mail*. — 8 May 1915. — Volume XLVIII. — P. 2.
60. Hamilton I. Gallipoli Diary / I. Hamilton. — Vol. 1. — London: Edward Arnold. — 1920. — 400 p.
61. Hamilton I. Gallipoli Diary / I. Hamilton. — Vol. 2. — London:

Edward Arnold. — 1920. — 402 p.

62. H.M.S. Triumph Sunk // Evening Post. — 28 May 1915. — Volume LXXXIX, Issue 125. — P. 7.

63. Henry Nevinson on the Allied Setback at the Dardanelles, 18 March 1915 // First World War.com: A Multimedia History of World War One. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.firstworldwar.com/source/dardanelles_nevinson.htm

64. Hospital Facilities // Ashburton Guardian. — 20 July 1915. — Volume XXXV, Issue 9196. — P. 5.

65. In The Dardanelles // Grey River Argus. — 19 October 1915. — P. 5.

66. In The Dardanelles // Manawatu Times. — 10 May 1915. — Volume XL, Issue 13091. — P. 5.

67. In The Tranches of Gallipoli // Dominion. — 6 July 1915. — Volume 8, Issue 2506. — P. 6.

68. Kili Bahr Destroyed. Maidos Said To Be Occupied // Sun. — 21 May 1915. — Volume II, Issue 399. — P. 10.

69. Late General Bridges // Timaru Herald. — 22 May 1915. — Volume CII, Issue 15562. — P. 9.

70. Liman von Sanders Wounded // Auckland Star. — 7 July 1915. — P. 5.

71. Mr. Ashmead Bartlett On The Majestic // Dominion. — 31 May 1915. — Volume 8, Issue 2475. — P. 6.

72. Naval Casualites // King Country Chronicle. — 2 June 1915. — Volume IX, Issue 775. — P. 5.

73. Naval Commander Killed // Hawera & Normanby Star. — 14 May 1915. — Volume LXIX. — P. 5.

74. Naval Operations // Press. — 14 August 1915. — Volume LI, Issue 15357. — P. 11.

75. Need For Discipline // Feilding Star. — 26 August 1915. — Volume XI, Issue 2798. — P. 2.

76. New Zealanders Fight as Gaba Tepe // New Zealand Herald. — 8 May 1915. — Volume LII, Issue 15912. — P. 9.
77. News From German Sources // Wanganui Chronicle. — 3 September 1915. — Issue 20452. — P. 5.
78. Notable French Success. Capture of Turkish Trenches // Rangitikei Advocate and Manawatu Argus. — 24 June 1915. — Volume XL, Issue 11271. — P. 5.
79. Notes on the Campaign // Evening Post. — 30 April 1915. — Volume LXXXIX, Issue 101. — P. 8.
80. On Gallipoli // Manawatu Times. — 16 October 1915. — Volume XL, Issue 13225. — P. 6.
81. On Gallipoli // Sun. — 21 October 1915. — Volume II, Issue 530. — P. 7.
82. On Gallipoli. Nothing Special Doing // Manawatu Times. — 9 October 1915. — Volume XL, Issue 13219. — P. 5.
83. On Gallipoli Peninsula // Grey River Argus. — 30 April 1915. — P. 7.
84. Our Difficulties in the Dardanelles // Daily Sketch. — 26 April 1915. — Issue 1912. — P. 5.
85. Plucky New Zealanders. Not Afraid of Bullets // Wanganui Herald. — 15 July 1915. — Volume L, Issue 14657. — P. 5.
86. Progress of the War // Dominion. — 28 September 1915. — Volume 9, Issue 2578. — P. 4.
87. Progress of the War. Stalemate Of The Dardanelles // Evening Post. — 22 June 1915. — Volume LXXXIX, Issue 146. — P. 7.
88. Royal Edward Sunk By Submarine // Auckland Star. — 18 August 1915. — Volume XLVI, Issue 196. — P. 5.
89. State Of Constantinople // Timaru Herald. — 9 March 1915. — Volume CII, Issue 15601. — P. 7.
90. Storming Cliffs & Beach Under Mazimum Fire // Daily Sketch. — 11 May 1915. — Issue 1925. — P. 4, 13.

91. Stop Press News. Attack On The Colonials // Ashburton Guardian. — 27 May 1915. — Volume XXXV, Issue 9151. — P. 5.
92. Submarine Crew as Prisoners Marched Through Constantinople // Otago Daily Times. — 6 May 1915. — Issue 16376. — P. 7.
93. Table Talk // Auckland Star. — 11 May 1915. — Volume XLVI, Issue 111. — P. 1.
94. The Aeroplanes // Poverty Bay Herald. — 20 October 1915. — Volume XLII, Issue 13819. — P. 6.
95. The Balkans // Taihape Daily Times. — 25 September 1915. — Volume 7, Issue 290. — P. 5.
96. The Dardanelles // Clutha Leader. — 7 September 1915. — Volume XLII, Issue 20. — P. 6.
97. The Dardanelles // Nelson Evening Mail. — 28 April 1915. — Volume XLVIII. — P. 4.
98. The Dardanelles // Nelson Evening Mail. — 29 September 1915. — Volume XLVI. — P. 5.
99. The Dardanelles. "A Silly Attempt" // New Zealand Times. — 30 October 1915. — Volume XL, Issue 9182. — P. 7.
100. The Dardanelles. Bulgaria Moves. General Mobilisation Ordered // Press. — 24 September 1915. — Volume LI, Issue 15392. — P. 7.
101. The Dardanelles. History and Criticism. Ashmead Bartlett Begins Lecturing // Feilding Star. — 29 October 1915. — Volume XI, Issue 2848. — P. 2.
102. The Dardanelles No Going Back // New Zealand Times. — 27 October 1915. — Volume XL, Issue 9179. — P. 6.
103. The Dardanelles. In The Trenches at Gallipoli // Southland Times. — 22 June 1915. — Issue 17454. — P. 5.
104. The Dardanelles. Official French Announcement. British Land At Suvla Bay. Progress At Gaba Tepe // Press. — 16 August 1915. — Volume LI, Issue 15358. — P. 7.
105. The Dardanelles. Resultless Fighting // Matura Ensign. — 19 July

1915. — P. 3.

106. The Evacuation of Suvla Bay // First World War.com: A Multimedia History of World War One. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.firstworldwar.com/diaries/evacuationofsuvlabay.htm>

107. The Fight for Chunuk Bair // Manawatu Herald. — 23 October 1915. — Volume XXXVII, Issue 1463. — P. 3.

108. The Gallipoli Campaign. Allies Nearly Surrounded. British Line Broken. Warship Saves The Situation // Wanganui Chronicle. — 3 June 1915. — Issue 20372. — P. 5.

109. The Night Attack on Sari Bair // Dominion. — 28 August 1915. — Volume 8, Issue 2552. — P. 5.

110. The Mighty Guns Of The Dardanelles // Otago Daily Times. — 28 April 1915. — Issue 16369. — P. 4.

111. The Peninsula Campaign // The Colonist. — 13 August 1915. — Volume LVII, Issue 13845. — P. 4.

112. The New Bombardment // Otago Witness. — 5 May 1915. — P. 26.

113. The War // Patea Mail. — 22 September 1915. — Volume XL. — P. 3.

114. The Political Situation // Matura Ensign. — 12 May 1915. — P. 4.

115. Treaty of Alliance Between Germany and Turkey 2 August, 1914 // The Avalon Project. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/turkgerm.asp

116. Turkish Fury Diminishes With Each Attack // Daily Sketch. — 15 May 1915. — Issue 1929. — P. 3.

117. Two Turkish Aeroplanes Wrecked // Oamaru Mail. — 6 May 1915. — Volume XL, Issue 12536. — P. 5.

118. U.S. Ambassador on the Allied Setback at the Dardanelles, 18 March 1915 // First World War.com: A Multimedia History of World War One. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.firstworldwar.com/source/dardanelles_morgenthau.htm

119. Wire Entanglements Under Sea to Obstruct Landing // Daily Sketch. — 29 April 1915. — Issue 1915. — P. 3

Література

120. Боевая летопись русского флота: Хроника важнейших событий военной истории русского флота с IX в. по 1917 г. — М.: Воениздат МВС СССР, 1948. — 492 с.

121. Больных А. Г. Дарданеллы 1915: Самое кровавое поражение Черчилля / А. Г. Больных. — М.: Яуза: ЭКСМО: 2014. — 160 с.

122. Больных А.Г. Морские битвы Первой мировой: Трагедия ошибок / А. Г. Больных. — М.: АСТ, 2002. — 498 с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://militera.lib.ru/h/bolnyh2/index.html>

123. Вильсон Х. Линкоры в бою. 1914-1918 гг. / Х. Вильсон — М.: Изографус, ЭКСМО, 2002. — 432 с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/wilson_h2/index.html

124. Гибсон Р., Прендергаст М. Германская подводная война 1914—1918 гг. / Р. Гибсон, М. Прендергаст — Мн.: Харвест, 2002. — 464 с.

125. Гончаров Л. Г., Денисов Б. А. Использование мин в мировую империалистическую войну 1914—1918 гг. / Л. Г. Гончаров, Б. А. Денисов — М-Л.: Военмориздат НКВМФ СССР, 1940. — 176 с.

126. Исаев А. В. Георгий Жуков. Последний довод короля / А. В. Исаев. — М.: Яуза, Эксмо, 2006. — 480 с.

127. История Первой мировой войны 1914—1918 гг. / под редакцией И. И. Ростунова. — М.: Наука, 1975. — Т. 1. — 446 с.

128. История Первой мировой войны 1914—1918 гг. / под редакцией И. И. Ростунова. — М.: Наука, 1975. — Т. 2. — 608 с.

129. Зайончковский А. М. Первая мировая война 1914-1918. — Т. 1. Кампания 1914-1915 гг. / А. М. Зайончковский. — М.: Государственное военное издательство Наркомата обороны Союза ССР, 1938. — 382 с.

130. Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне / К. А. Залесский. — М.: ООО «Издательство АСТ»; ООО «Издательство Астрель», 2003. — 894 с.
131. Коленковский А.К. Дарданелльская операция / А. К. Коленковский. — М-Л.: Гиз, 1930. — 112 с.
132. Лиддел Гарт Г. Б. 1914. Правда о Первой мировой / Г. Б. Лиддел Гарт. — М. : Эксмо, 2009. — 480 с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.e-reading.link/book.php?book=147083>
133. Мультиатули П. В. «Господь да благословит решение мое...»... Император Николай II во главе действующей армии и заговор генералов / П. В. Мультиатули. — СПб.: Сатисъ, 2002. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://militera.lib.ru/research/multatuli/index.html>
134. Мурхед А. Борьба за Дарданеллы. Решающее сражение между Турцией и Антантой / Пер. с англ. А. С. Цыпленкова. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — 383 с.
135. Пономарев Д. О. "Мировой кризис" У. Черчилля в оценке зарубежной и отечественной историографии (интерпретация событий галлиполийской кампании) / Д. О. Пономарев // Вестник ЧелГУ. — 2009. — №32. — С. 126-133.
136. Ривьер Л. Центр германской секретной службы в Мадриде в 1914–1918 гг. / Л. Ривьер. — М.: Воениздат НКО СССР, 1938. — 80 с.
137. Строков А. А. Вооруженные силы и военное искусство в первой мировой войне / А. А. Строков. — М.: Воениздат, 1974. — 616 с.
138. Шамбаров В. Е. За Веру, Царя и Отечество / В. Е. Шамбаров. — М.: Алгоритм, 2003. — 655 с. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://militera.lib.ru/research/shambarov3/index.html>
139. Шорников П. М. Почему не состоялась десантная операция на Босфоре? / П. М. Шорников // Русин. — 2016. — №2 (44). — С.93-110.
140. Шталь А. Развитие методов операций подводных лодок в войну 1914–1918 гг. на основных морских театрах / А. Шталь. — М.: Воениздат

НКО СССР, 1936. — 216 с.

141. Adams R. The Gallipoli Campaign. Learning from a Mismatch of Strategic Ends and Means / R. Adams // *Joint Force Quarterly*. — 4th Quarter 2015. — 79. — P. 96-101.

142. Austin R. J. The White Gurkhas in Gallipoli / R. J. Austin // *Defence Force Journal*. — March/April 1990. — No. 81. — P. 19-23.

143. British Infantry Division 1914/1916 – Visualization – Organization & Structure // *Military History Visualized*. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://militaryhistoryvisualized.com/british-infantry-division-19141916-visualization-organization-structure/>

144. Cartwright W. An Investigation of Maps and Cartographic Artifacts of the Gallipoli Campaign 1915: Military, Commercial and Personal / W. Cartwright // *Geospatial Visualisation. Lecture Notes in Geoinformation and Cartography* / A. Moore and I. Drecki (eds.). — Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2013. — P. 19-40.

145. Cowan J. The Maoris in the Great War: A History of The New Zealand Native Contingent and Pioneer Battalion: Gallipoli, 1915, France and Flanders, 1916-1918 / J. Cowan. — Auckland: Maori Regimental Committee, 1926. — 180 p.

146. Erickson E. J. Ordered to Die: A History of the Ottoman Army in the First World War / E. J. Erickson. — Westport, CT: Greenwood Publishing Group, 2001. — 265 p.

147. Flint S., Harper G., Wilson N. The Gallipoli gallop: dealing with dysentery on the ‘fringes of hell’ / S. Flint, J. Harper, N. Wilson // *Microbiology Australia*. — September 2014. — P. 141-143.

148. Isaacs K. Wings Over Gallipoli / K. Isaacs // *Defence Force Journal*. — March/April 1990. — No. 81. — P. 5-18.

149. Lee J. General Sir Ian Hamilton 1853-1947 / J. Lee // *The Gallipollian*. — Spring 2015. — No 137 — P. 7-13.

150. Lewis M. J., Leeder S. R. Public health at Anzac Cove.

Gastrointestinal diseases in the trenches at Gallipoli / M. J. Lewis, S. R. Leeder // The Medical Journal of Australia. — 20 April 2015. — 202 (7) — P. 384-386.

151. Meilinger P. S. Second Fronts. Factors in Success and Failure and Implication for the Future / P. S. Meilinger // Joint Force Quarterly. — 3rd Quarter 2013. — 70. — P. 100-107.

152. Patton G.S. (Jr.) The Defense of Gallipoli – A General Staff Study / G.S. Patton (Jr.). — General Staff, Headquarters, Hawaiian Department, Fort Shafter. — 1936. — 69 p.

153. Pearn J., Arikan O. An ANZAC Surgeon's Kit / J. Pearn, O. Arikan // Journal of Military and Veterans' Health. — July 2015. — Volume 23, Number 3. — P. 22-26.

154. Roberts C. The ANZAC Landings – a Failure in Command / Roberts C. // The Gallipolitan. — Spring 2015. — No 137. — P. 13-20.

155. Robertson P. A. Gallipoli 100 years on: a New Zealand perspective / P. A. Robertson // The Spine Journal. — December 1, 2015. — Volume 15, Issue 12. — P. 2457–2458.

156. Scott D. J. The Naval Campaign in Gallipoli – 1915 Lessons Learned / D. J. Scott. — Maxwell Air Force Base: Air University, 1986. — 25 p.

157. Smith S. 5th Battalion Norfolk Regiment – The True Story / S. Smith // Historic UK. — [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/5th-Battalion-Norfolk-Regiment-The-True-Story/>

158. Stephens C. D. Gallipoli. What went right? / C. D. Stephens // Marine Corps Gazette. — December 2011. — P. 31-33.

159. Swancer B. The Mysterious Vanishing Battalion of WWI / B. Swancer // Mysterious Universe. — March 23, 2015. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://mysteriousuniverse.org/2015/03/the-mysterious-vanishing-battalion-of-wwi/>

160. Uyar M., Erickson E. J. A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk (Praeger Security International) / M. Uyar, E. J. Erickson.

California: Praeger. — 2009. — 379 p.

161. Wallace F. J. Gallipoli Nurse / F. J. Wallace // Fryer Folios. — Fryer Library, The University of Queensland. — September 2008. — Volume 3. Number 1. — P. 18-21.

162. Zürcher E. J. Between Death and Desertion. The Experience of the Ottoman Soldier in World War I / E. J. Zürcher // Turcica. — 1996. — Vol. 28. — P. 235-258.